

BAKÜ KENT KİMLİĞİ, İKON YAPILAR VE KÜRESELLEŞME

Nihan CANBAKAL ATAÖĞLU*

ÖZ

Günümüz kentlerinin en önemli sorunlarından biri kentlerin kimlik kazanma uğraşdır. Kent kimliği geçmişten gelen oluşumlarla, günümüzdeki değişimlerin ve yapılanmaların sonucu oluşmaktadır. Kentler bir yandan geçmişten gelen kimliklerini koruma savaşı verirken bir yandan da küreselleşme rüzgârlarıyla, benzer üretim tekniklerinin ve benzer malzemelerin kullanılarak yapıldığı küresel formlar ve biçimlerle, çok katlı yapılarıyla birbirine benzeyerek tek tipleşmektedir. Genel kategori içerisinde Bakü liman kenti olarak tanımlanabilirken, diğer liman kentlerinde olduğu gibi ticaret, toplum ve kültür yeniliklerinin yoğunlaştığı bir noktada olarak küresel etkilere çok daha açıktır. Bakü kenti, Türk-İslam mimarisinin izlerini taşıyan eski kenti ve Sovyet döneminin izleriyle biçimlenen geniş bulvarlarını süsleyen neoklasik cepheli yapılarıyla güçlü ve özgün kimlik değerlerini taşıyan bir yandan da küreselleşmenin estirdiği rüzgârlarla kentsel cazibe merkezleri oluşturan güncel akımların etkisinde görülmektedir. Kent, mimarisi, tarihi ve kültürel dokusuyla, bulvarları, caddeleri ve meydanlarıyla, denizle kurduğu ilişkisiyle ve ikon yapılarıyla ve imajıyla görsel kimlik değerlerini oluşturarak farklılaşmaktadır. Çalışmada, Bakü kent kimliğini oluşturan görsel öğelere, kentsel cazibe merkezleri ve modern kent imajı oluşturmak için son dönemde kentte yapılan ikon yapılara değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bakü, Kent Kimliği, Küreselleşme, İkon Yapılar

ABSTRACT

One of the most important problems of today's cities is the efforts of cities to gain identity. The identity of the city consists of city's past situation and changes and constructions of today. While the cities are struggling to protect their identities from the past, on the other hand they are unified by the global forms, which are made by using similar production techniques and similar materials with the globalization breezes. Within the general category, Baku can be defined as a port city, but it is much more open to global influences as a point of intensification of trade, society and cultural innovations as in other port cities. Baku has strong and original identity values with the old city

* Doç. Dr., KTÜ Trabzon Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Akçaabat - Trabzon, ORCID: 0000-0001-7110-0330, canbakalnihan@hotmail.com

with traces of Turkish-Islamic architecture and the its wide boulevards with neoclassical building shaped by the traces of the Soviet era. The city is also influenced by current trends that create attraction centers of urban with the winds of globalization. City are differentiated by constructing visual identity and belows: Architectural, historical and cultural, avenues, streets and squares, relation with the sea, Icon buildings and images. In this study is referenced visual elements consisting of Bakü city's identity, the centers of urban attraction and the recent iconic construction of the city in order to create a modern urban image.

Keywords: Bakü, Identity of Urban, Globalization, Icon Building

GECELEYİN BAKÛ

*Geceleyin yıldızsız ağır denize kadar
geceleyin zifiri karanlıkta
güneşli buğday tarlasıdır Bakü şehri.
Tepedeyim
avuç avuç çarpar yüzüme ışık taneleri
havada rast peşrevi Boğaziçi suları gibi akar.
Tepedeyim
uzaklaşır uçsuz bucaksız ayrılıkta
bir sal gibi yüreğim
gider anıların ötesine
yıldızsız ağır denize kadar
zifiri karanlıkta.
Nazım Hikmet
Şubat 1960, Bakü*

Kentler sosyal, kültürel, sosyo-ekonomik, doğal ve yapılı çevreyle tarihsel olarak oluşan kent kimlikleriyle farklılıklarını ortaya koymaktadır. Kentlerin küreselleşmesi yerel ve bölgesel farklılıkları kaldırmakta, birbirine benzer yapılarla kentleri aynılaştırmaktadır. Küreselleşmenin mekansal oluşumlarından biri kentin, kentsel dönüşüm çalışmalarıyla var olan potansiyellerini açığa çıkarmaktır. Bir diğeri ise yerel ve bölgesel değerlerden referans almayan ikon yapılarla yeni kent imajı ve marka değeri yaratmaktır. Marka olmak ve imaj güçlendirme süreciyle kentler, tüketilebilir metalar olmakta ve diğerdünya kentleriyle yarışa girmektedirler. Çalışmada, Bakü kentinin kent kimliğini ve imajını yeniden yapılandırma sürecinde sahip olduğu yapılı çevre kimlik değerleri ve ikon yapılarına değinilmiştir.

Küreselleşmeve Kent Kimliği

Son on yılda "küreselleşme" sözcüğü, coğrafyadan antropolojiye, ekonomiden işletme yöneticiliğine kadar hemen tüm akademik disiplinlerin kavram dağarcığına girmiş, çok farklı siyasi-teorik anlam ve içerikler kazanmıştır. Küresel dinamikleri ele alan çeşitli yazarların üstünde durdukları ortak

tema, dünya üzerinde sermaye, ticaret, nüfus, tüketim malları, kültür ürünleri vb. akışkanlığının ve dolaşımının giderek hızlanması, artması, çeşitlenmesi olmuştur (Öncü ve Weyland, 2007).

Günümüzde küreselleşmenin nedenleri aşağıdaki gibi saptanabilir (Convay, 2015):

- Serbest ticaret: dünya hükümetleri pek çok ihracat ve ithalat bariyerini kaldırmıştır.
- Dış kaynak kullanımı: şirketler, mal ve hizmet üretimini deniz aşırı ucuz ülkelere taşıyarak tasarruf etmeye başlamıştır.
- İletişim ve ulaşım devrimi: standart boyutlarda konteynırlar ile malların dünya çapında taşınması ve 1990'larda internette büyük bir patlama yaşanması.
- Liberalleşme: soğuk savaş döneminde sınırlarını yabancı ilişkilere kapamış pek çok ülke açılmaya teşvik edilmiştir.
- Yasal uyum: dünya ülkeleri mülkiyet ve fikri mülkiyet kanunlarını birbirine uyumlu hale getirmeye başlamıştır.

Küreselleşme kavramındaki akışkanlık ve hareketliliği tanımlamak için kullanılan "zaman-mekan sıkışması" (Harvey, 1989), "zaman-mekan ayrışması" (Giddens, 1990) gibi ifadelerin hepsinde "mekan" kilit sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır (Öncü ve Weyland, 2007).

Küreselleşmenin kentsel mekan üzerindeki etkileri:

Günümüzde küreselleşmenin mekana yansımalarının bir sonucu olarak kentler birbirine benzemektedir. Küreselleşme dünyayı algılayış biçimimizi derinden etkilemekte, kimliği olan ve olmayan mekanlar yaratmaktadır (Morley ve Robins, 1995).

Küreselleşme ile yerel ve bölgesel farklılıklar ortadan kalkmakta her yerde görülen malzeme ve üretim tekniklerinin kullanılması ve uygulanmasıyla kentler birbirine benzemekte, sıradanlaşmaktadır.

Yeni kent politikalarını benimseyen kent yöneticilerinin ikilemi bir yandan kentlerin özgün tarihi ve kimliğini ön plana çıkaracak projeleri hayata geçirirken, öte yandan da kentlerin yatırıma, yaşamaya ve ziyaret etmeye değer olduğunun altını çizen modern kimliğini de vurgulayacak küresel standartlarda mekanlar, imgeler ve temsiller üretmektir. Kente yabancı turistleri ve üst gelir gruplarını, geniş uluslar arası katılımlı konferans ve diğer kültürel aktiviteleri çekmek üzere inşa edilen ultra modern eğlence, alışveriş, hizmet ve iş merkezleri de bu çabanın son dönem ürünleridir. Genellikle uluslararası ün yapmış sayılı mimar tarafından tasarlanan ya da onların tasarımlarından kopyalanan ve kentin küresel imajının altını çizen bu yapılar da kentlerde son dönemde gözlemlenen bir başka simgesel/kültürel/mimari benzeşmeye neden olmaktadır (Geniş, 2011).

Kentleri marka kente dönüştürmek üzere inşa edilen, içinde bulunduğu fiziksel çevreden referans almayan bu yapılarla kent kimliksizleşmekte, o kente dair imaj sadece bu yapılar üzerinden kurulmakta, kentin kendine özgü diğer değerleri önemini yitirmektedir. Kentlerde mevcut tarihi yapılar

arasında ikonlaşmış yapıların ön plana çıkarılması ya da “Bilbao etkisi” yaratacak ikonik yapıların inşa edilmesi, kentleri markalaştırma çabasının mimari sonuçları olarak gündeme gelmektedir (Özerk ve Yüksekli, 2011). Müze, sanat galerisi, tiyatro, konser salonları, sinemalar, kongre merkezleri gibi kültürel kullanımlar, kapalı ve açık spor olanakları, gece kulübü, düzenlenen etkinlikler, festivaller gibi eğlenceye yönelik donatılar, parklar ve yeşil alanlar, yapay plaj, ilgi çekici yapılar, dini yapılar, kültürel miras kentleri markalaştırmakta kullanılan diğer mimari parametrelerdir (Aksoylu, 2013).

Kentlerde “pazarlanabilirlik ve imaj sahibi olma, marka haline gelme” isteği kentlerin başlı başına birer tüketim nesnesine dönüşmelerine yol açmaktadır. Kentlerde markalaşma amacıyla kültürel çekim noktalarına özgü mekanların seri olarak üretilmeye başlanması, kentlerin metalaşmasına neden olmaktadır. Kentte yüzyıllar boyunca oluşan sosyal, kültürel ve fiziksel birikim gerçek anlamını yitirmektedir (Özerk ve Yüksekli, 2011).

Küreselleşme sürecinde, kentlerin rekabet etme kapasitelerinin artırılması amacıyla kentin markalaşması ve pazarlanmasına yönelik stratejilerin bir araç olarak kullanılması ile ilgili olarak yerel ekonomik gelişme girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlandığı ve kaynakların boşa harcandığına dair eleştirel görüşler de bulunmaktadır (Aksoylu, 2013). Fakat günümüzde kentlerin birbiriyle rekabet etmeleri ve markalaşma çabaları küresel ekonomik sistemin gereklerinden biri haline gelmiştir. Kentin markalaşması sürecinde yapılan düzenlemelerin, ekonomik ve sosyal refah seviyesi ile kentsel mekanın kalitesine olumlu yönde katkıda bulunduğu gerçeği ise yadsınmaz (Özerk ve Yüksekli, 2011).

Diğer yandan; küreselleşme ile artan mekansal ayırım, ayırma ve dışlama sürecin bir parçası olmakta, giderek daha fazla küreselleşen ve yurtsuzlaşan seçkin kesim ile daha da yerelleşmiş olan orta kalan kesim arasındaki mekansal kutuplaşma bir endişe nedeni olmaktadır (Bauman, 2014; Aslanoğlu, 2000; Şengül, 2000). Küresel ve küreselleşen kentler, günümüzde sınıfsal ayırımın en açık yansımaları olarak gözükmektedir (Üçoğlu, 2015).

Küreselleşmenin getirdiği rantsal yapılanma ile kentin varsılları kendilerine daha çok merkezden uzakta yeni konut alanları yaratırken, yoksullar barınma sorununu ya kent çeperlerinde gecekondü türü yapılaşmış alanlarda, ya da kent merkezinde bakımsızlıktan konut ve çevre kalitesi iyice düşmüş olan eski konut bölgelerinde çözmeye çalışmaktadır (Kiper, 2004).

Kent kimliği nedir?

Lynch'e (1960), göre bir mekânın kimliği; mekânı diğer mekân ve yerlerden ayrı bir varlık olarak tanınabilmesini ve ayırt edilebilmesini sağlamaktadır. Lynch'in tanımına göre kent ve mekân kimliği için ayırt edilebilir özellikler, farklılıklar gereklidir. Kentler, kolektif üretim ve kolektif belleğin sonucu olarak biçimlenir ve kimlik değerlerini oluşturur, ekonomik, üretim-tüketim ilişkileri, sosyal, kültürel ilişkileri, mekânsal biçimlenişleri, coğrafi konum-

ları, topoğrafik yapıları ile birbirinden farklılaşırlar. Tekeli'ye (2009)'e göre, 'Kimlik, faaliyetler ve fiziki çevrenin bütünlüğüne ilişkin bir niteliktir ve yerin kimliğinin biçimlenişi, zaman içinde oluşmuş temelde tarihsel bir olgudur. Bir kentin kimliği üzerinden konuşulmaya başlandığında ise iki eğilimin yarıştığı görülür. Bir sanayi kenti, bir turizm kenti, bir liman kenti denildiğinde bu tanımlamalar o kent hakkında bize genel bir fikir verir. Bu durumda ele alınan kent genel bir kategoriye sokularak kimliği tanımlanırken çoğu kez bu bakış açısı bizi doyurmaz, kentin genel özellikleri üzerinden değil farklılıkları üzerinden kimliğini tanımlamaya çalışırız.

Arkeolojik ve doğal sitler, modern yapılar, evlerin görüntüsü ve yapımında kullanılan doğal malzemeler gibi mimari özellikler, beslenme ve mutfak alışkanlıkları gibi belirli yanları bir rölyef halinde öne çıkarılmış yaşam tarzları, yeniden formatlanmış karnaval veya bayramları, inanç ve değer sistemleri, tarihi bir olay veya toplumda iz bırakmış şahsiyetler, diğer bölgelerle kontrast oluşturan davranış tarzları, vb. birer kimlik göstergesine dönüşebilmektedir (Bilgin, 2011, ss.44).

Bakü ve kent kimliği

Azerbaycan'ın başkenti olan, Hazar Denizi'nin batı kıyısında yer alan Bakü topraklarında, Araplar, Türkler, İranlılar ve Ruslar söz sahibi olmuştur. Bakü, 19. yüzyıl sonlarına doğru petrol yataklarının bulunmasıyla özellikle 1917 Devrimi sonrasında hızla gelişerek SSCB'nin önemli endüstri merkezlerinden biri haline gelmiştir. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Bakü, aynı zamanda ülkenin endüstri, kültür, sanat merkezidir.

Yukarıdaki kent kimliği tanımlarına açıklık getirildiği üzere, kentsel kimlik bileşenleri, topoğrafik doğal çevre özellikleri, yapay çevre özellikleri, sosyo-kültürel ve ekonomik özellikler olarak saptanabilir. Çalışmada Bakü kent kimliği yapay çevre kimlik bileşenleri ile değerlendirilmiştir. Bir liman kenti olan Bakü, mimarisi, tarihi ve kültürel dokusuyla, bulvarları, caddeleri ve meydanlarıyla, denizle kurduğu ilişkisiyle, ikonyapılarıyla ve imajıyla farklılaşarak, görsel kimlik değerlerini oluşturmaktadır. (Resim 1)

Bakü mimarisi, tarihi ve kültürel dokusu

Kente hakim olan mimari tarz ve akımlar kent kimliğini şekillendirir. Bakü merkezinin mimarisi XIX-XX yüzyıl başlarında bölgesel ve Batı mimarisi üslupları olmak üzere iki farklı tarzda gelişmiştir. Bu dönemde Batı mimarisiyle bölgesel ve yerli üslupların sentezlendiği eklektik tarzlar ve rönesans, neogotik, neobarok ve klasizm gibi tarzlar görülür. Çok farklı üslupların uygulanmasına rağmen, binalarda kum rengi Bakütaşının uygulanması şehrin hakim dokusunu korumuştur. 1920'li yıllarda 1990'lı yıllara kadar 70 yıl boyunca sosyalist yaşam tarzının bir yansıması olarak konstrüktivizm ve rasyonalizm kentsel mekanda etkisini hissettirmiştir. Bu dönem, Sovyet mimarisinin konstrüktivizmi ve klasik milli mimarinin özgünlük arayışı içinde gelişerek şehir merkezinin mimarisinin gelişiminde üslup karmaşasına neden olmuştur.

Resim 1. Bakü kıyı şeridi (URL-1)

1990'lı yılların başında bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin siyasi, ekonomik, kültürel hayatında yaşanan değişikliklere bağlı olarak, Bakü'nün merkezinde Sovyet Mimarisi dönemi sona ermiş ve önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1990'lı yılların karakteristik özelliği ise üslup serbestliği olmuştur. Günümüzde ise çoğulcu bir yaklaşımla, klasik ve milli mirasa ait öğelerle sentezlenen eklektik tarzlar vehi-tech binalar kent merkezinde çoğalmaktadır (Mehriban ve Ayışa, 2014; Sadri, 2009).(Resim 2-6)

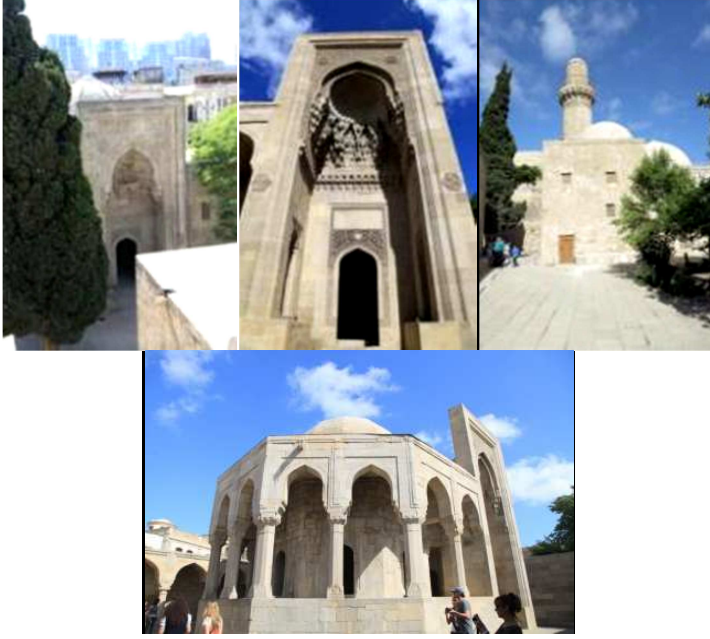

Resim 2.3.4.5.6.Farklı dönemlere ait neoklasik, gotik, eklektik, modern binalar; Âlimler Evi, İsmailiye Evi (1913), Azerbaycan Devlet Kukla Tiyatrosu (1910), Haydar Aliyev Sarayı (1972), Gülistan Sarayı (1980)

Kentin güçlü, simgesel kimlik öğeleri olarak kent dokusu içerisinde 12. Yüzyıla tarihlenen sur duvarları ve burçlarıyla dar sokaklardan oluşan İçeri Şehir dikkat çekmektedir. UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesinde yer alan 12. Yüzyıldan kalma ortaçağ şehri, dar sokakları, camileri, mescitleri, medreseleri, sarayları, kervansarayları ve halı mağazalarına, butik otellere, restoranlara dönüştürülmüş tarihi yapılarıyla canlı bir merkezdir. İçeri Şehirde yer alan Selçuklu izleri taşıyan Şirvanşahlar Sarayı, Divanhane, Şah Camisi, Şark Kapısı, Şirvanşah ailesinin Türbesi, KeyKubad Mescidi ve Saray Hamamının kalıntılarından oluşmaktadır.(Resim 7-15)

Resim 7.8.9.10.11. İçeri Şehir kapıları ve 1806'da Ruslar tarafından restore edilen surlar, surların dışında yer alan 19. Yüzyıla ait kum rengi Bakü taşından yapılmış neoklasik yapılar; İçeri Şehirde ahşap cumbaları ve künde-kari kapılarıyla Türk İslam mimarisinin dilini kullanan tarihi yapılarıyla dar sokaklar

Resim 12.13.14.15. İçeri Şehirde Selçuklu izleri taşıyan Şirvanşahlar Sarayı Kompleksi ve Divanhane

Rossi (2006), anıtları, şehirde kalıcılıkları olan birincil öğeler, şehre karakterini veren kentsel artefaktlar olarak tanımlamaktadır. Kent mekanlarında anlamı, kimliği ve yönelimi güçlendiren, anıtlar ve kamusal sanat uygulamaları, kentsel yaşamda süreklilik duygusu oluşturur ve yerleşik olma duygusunu desteklerler (Oktay, 2011, ss.13).IV-VI yüzyıllarda inşa edildiği düşünülen silindirik kuleye bitişik dikdörtgen blok formuyla Kız Kulesi (Gız Galası) kentin simgelerinden biridir. Dramatik efsanelerine ithafen operalar yazılmış ve birçok kültür sanat etkinliğinde kent simgesi olarak kullanılmıştır. (Resim 16-17)

Resim 16.17. Kız Kulesi (Gız Galası) ve Kız Kulesi önünde 2012 Eurovision Şarkı Yarışması için düzenlenen sanatsal etkinlikler (Güçlü kimliksel imgesiyle Kız Kulesi, 2012 Eurovision Şarkı Yarışması için kentte düzenlenen sanatsal etkinliklerde, Eurovision'a katılan ülkelerin sanatçılarına formuyla tuval olmuştur)

Bulvarlar, caddeler ve meydanlar

Lynch, kent imgelelenebilirliğini düğüm noktaları, bölgeler, yollar, sınırlar ve anıtlar olarak belirlediği kriterlerle tanımlamaktadır. Güzel bir çevrenin ve imgenin tanımlanabilirliği için anlam ve dokunaklılık, duyuşal hazlar, ritm, uyarılar, seçenekler, biçim, renk veya düzenlemeler gibi bir takım başka özellikler olduğunu da ekler. Tanımlanabilir, okunaklı bir kent, bölgeleri, sınırları, yolları kolayca ayırt edilebilen ve bütünlüklü bir doku içinde gruplandırılabilen bir alan, kimlikli bir çevre oluşturmaktadır(Lynch, 1960, ss. 1-14).

Ayrımsanabilir özellikler taşıyan, insanların sosyal gereksinimlerini karşılayan, haftanın her günü ve gece-gündüz “yaşayan” cadde ve sokakların, kentsel yaşamın canlandırılmasında ve kent kimliğinin güçlenmesine katkıları büyüktür (Oktay, 2011, ss.12).

Bakü kıyı şeridinde paralel konumlanan Bakü Bulvarı, Neftçiler Bulvarı, Nizami Caddeleri ve Çeşme Meydanı, Azadlık Meydanı gibi düğüm noktaları oluşturan meydanlar kenti tanımlı ve okunaklı hale getirmekte kimlik mekanları oluşturmaktadır. Lüks mağazalar içeren bakımlı binaların sahil şeridinin hemen ardında sıralandığı geniş kaldırımlarıyla yaya dolaşımına olanak tanıyan Neftçiler Bulvarı, gece aydınlatmasıyla kent merkezinde hafızalarda güçlü bir yer edinmektedir. Kentlerde çekim merkezi oluşturmamanın bir diğer yolu da şehir merkezlerinde yayalaştırılan alanlardır. Araç trafiğine kapalı olan Nizami Caddesi, caddeyi çevreleyen kimlikli binaları, sokak dokusu, kent donatıları, havuzları, ağaçları, fiskeyeleri, heykelleri ile kentin güçlü bir çekim merkezi olmuştur.(Resim 18-22)

Resim 18.19.20. Nizami Caddesi, caddeyi çevreleyen kimlikli binalar, sokak dokusu, kent donatıları ve Çeşme meydanı

Resim 21.22.Neftçiler Bulvarı ve kente yaşam ve kimlik kazandıran gece aydınlatması

Kentin denizle kurduğu ilişki

Mal değiş tokuşunun uluslar arası hale gelmesinde lokomotif görevi üstlenen limanlar, küreselleşme fenomenlerinin önceden görüldüğü yerler olarak da düşünülebilir ve küreselleşmenin rüzgarlarına çok daha açık halde-dirler. Konteynır taşımacılığının gerekleri dünya çapında standartlaştırıldı-ğı için bütün rıhtımlar birbirine benzemekte, fakat liman kentlerine damga-sını vuran, coğrafi konum, kent morfolojisi, bunlara ek olarak tarihsel ve kültürel özellikler ise farklılık göstermektedirler. Liman kentlerinde, kıyı şeritleri önemli ölçüde küreselleşme süreçlerini yansıtmakta ve çalışma, yaşama ve ikamet etme için gözde mekanlar olmaktadır (Schubert, 2012, 105-124). Hazar Denizinin en büyük limanı ve tarihi İpek Yolunun bir par-çası olan Bakü limanı, diğer liman kentlerinde olduğu gibi ticaret, toplum ve kültür yeniliklerinin yoğunlaştığı bir noktadır. Yapımına 1909'da başlanan Deniz kenarı parkı (Bakü Bulvarı) kentlinin gece gündüz yaşamına etkin olarak katılarak Bakü'yü diğer liman kentlerinden ayırmaktadır. Bakü, ge-nel olarak bir liman kenti olarak değerlendirilebilirken, Bakü'nün liman kenti kimliği, uzun deniz kıyısı boyunca uzanan yeşil parkları, bu parklara nitelik kazandıran havuzları ve su oyunları ile farklılaşmaktadır. Bakü'de kıyı şeridi etkin kullanılarak kentin suyla ilişkisi güçlendirilmiş, Hükümet Sarayının önündeki Azadlık Meydanından başlayan ve tarihi kent merkezi-ne, Bayrak Meydanına kadar devam eden Deniz Kenarı Parkı, Bakü'nün gece gündüz yaşayan sahil şeridiyle kentlinin, gözde rekreasyon alanlarından biri olmuştur. Kıyı şeridi boyunca uzanan Deniz Kenarı Parkına bütün kent-lerde görülebilecek cam ve kompozit malzeme ile kaplı alışveriş merkezi, kristal salon gibi eklenen ikon yapılar küresel formlarıyla kentin modern yüzüyle imaj edinme çabaları olarak dikkat çekmektedir. (Resim 23-27)

Resim 23.24.25.26.27. Bakü'nün kentle bütünleşen ve gece gündüz yaşayan uzun sahil şeridi, sahil şeridini sonlandıran Bayrak Meydanı, Kristal Salon ve denizde gerçekleştirilen su oyunları

İkon yapılar ve kent imajı

Küresel ticari mimarlık alanı ile küresel ölçekte yıldız olan yeni kuşak mimarlar arasında semiyotik bir ilişki kurulmuştur. Artık uluslardan ziyade kentler, küresel yatırımları ve küresel turizmi kendilerine çekme yönünde rekabet içerisinde oldukları için farklı bir marka olma arayışı içine girmişlerdir. Kamu yapılarının yıldız mimarlar tarafından onaylanması bugün uygulanmakta olan bir pazarlama tekniğine dönüşmüş durumdadır. Yapıların kelimenin tam anlamıyla sıra dışı olmaları ve küresel mimarlar grubu tarafından tasarlanmış olmaları gerekmektedir. Projeler, son derece kavramsal olup, yerel yerleşim dokusuna veya kültürüne yönelik herhangi bir detaylı çalışmaya dayandırılmamaktadır. Nitekim, yapının ikonik bir küresel ürün olması hedeflendiği için de, yerel özellikler genellikle arzu edilen bir parametre değildir. Sarmal ya da burulmuş formlar, globüler cam, düzlemsel kesişim ve benzeri özelliklerin sıklıkla kullanılan küresel formlardır (Adam, 2008).

Bakü kenti küreselleşmenin estirdiği rüzgarlarla ikon yapılar ve kent sel cazibe merkezleri aracılığıyla dünya kentleriyle yarışarak dünyanın dikkat çeken kentleri arasında yer almaya çalışmaktadır. Tarihi bir kent olan Bakü'nün modern kent imajı için son dönemde inşa edilen ikon yapılar arasında, Bayrak Kulesi, Kristal Salon, Alev Kuleleri ve Heydar Aliyev Merkezi sayılabilir.

Bayrak Kulesi

Kentler cazibe merkezi olabilmek için kendi sınıflarında, en yüksek, en büyük yapılar inşa etmektedir. Örneğin Paris'in Eyfel Kulesi, Zafer Anıtı, Londra'nın Big Ben Saat Kulesi, New York'un Özgürlük Heykeli, Rio de Jenerio'da Reedemer Heykeli gibi yapılar dünyaca tanınan anıtlar, kentlerin simgeleri ve çekim merkezleri olabilmektedir (İlgüner ve Asplund, 2011). Bakü Devlet Bayrağı Meydanı'nda dalgalanan Azerbaycan bayrağını, Guinness Rekorlar Teşkilatı, 162 metre yüksekliğiyle dünyanın en yüksek bayrağı olarak onaylamıştır. (URL-2).(Resim 28)

Kristal Salon

Dünya şampiyonaları, uluslar arası ticaret fuarları, festivaller, sanat bienalleri, otomobil yarışları, bilim kongreleri, olimpiyat oyunları ve Eurovision Şarkı Yarışması gibi büyük çaptaki etkinliklere ev sahipliği yapmak kentsel gelişim için bir fırsat olarak görülürken, ülkelerin, kentlerin kendisini dünyaya tanıtmada ve küresel yarışta etkili birer araç olmaktadır.

Küresel formuyla ikonik bir yapı olan Kristal Salon, 2012 Eurovision Şarkı Yarışması için çok kısa bir sürede sahil şeridinde inşa edilmiştir. 80.000 LED lamba ile donatılan Kristal Salonun membran panelleri, 6000 farklı renk ile geceleri kristal parçalarıyla kente ışık yayan bir fenere dönüşmektedir. (URL-3).(Resim 28-29)

Resim 28.29.Sahil şeridini sonlandıran Bayrak Meydanı ve Kristal Salon
(Resim 29. Foto: Niyaz Najafov URL-4)

Alev Kuleleri

Bakü'de, kente hakim olan rasyonel ve tek düze Sovyet silüetinin, yerini 1990'lı yıllardan sonra farklı üslup ve formlarda inşa edilen yapılar ve gökdelenler, küresel rekabetin, güç ve gösterinin hakim olduğu fiziksel çevreler devralmıştır. Rezidans, ofis, otel kuleleri, alışveriş merkezinden oluşan ismi gibi alevi andıran Alev Kuleleri küresel formuyla petrol ve doğal gaz zengini kentin imaj fotoğraflarından biri olmuştur. Gündüz tarihi kent dokusuyla çelişen Alev kuleleri geceleri başta Azerbaycan bayrağı olmak üzere şekilden şekle girerek dev ekrana dönüşmektedir. Gece yanan aleve dönüşen Alev Kuleleri kentin her yerinden izlenebilmekte ve gece kent yaşamına heyecan katmaktadır. (Resim 30-31)

Resim 30.31. Şirvanşah Sarayından Alev Kuleleri ve gece kente heyecan katan alev kuleleri

Heydar Aliyev Merkezi

Kenti çekim merkezi yapmanın popüler yöntemlerinden biri, yıldız mimarların tasarladığı heykelsi formuyla dikkat çeken ikonik bir yapıyı kente kazandırmaktır. Zaha Hadid'in tasarlamış olduğu Heydar Aliyev Merkezi zeminden yükselen beyaz rengiyle kum rengi Bakü Taşıyla zıtlık oluşturmaktadır. Hazar denizinin dalgalarına ya da bir halının silkelenmesinin donmuş görüntüsüne benzetilen Heydar Aliyev Merkezi Bakü'nün küresel ve modern kent imgesinin ikon yapılarından biri olmuştur.(Resim 32)

Resim 32. Heydar Aliyev Merkezi, Zaha Hadid Architects

Sonuç

Kent kimliği geçmişten gelen oluşumlarla, günümüzdeki değişimlerin ve yapılanmaların sonucu oluşmaktadır. Bakü, çok kültürlü yapısıyla, Türk-İslam mimarisinin izlerini taşıyan eski kenti ve Sovyet döneminin izleriyle biçimlenen geniş bulvarlarını süsleyen neoklasik cepheli yapılarıyla güçlü ve özgün kimlik değerlerini taşıırken bir yandan da küreselleşmenin estirdiği rüzgarlarla kentsel cazibe merkezleri oluşturan ikon yapılarla modern kent imajı çizen güncel akımların etkisindedir.

Ekonomik ve kültürel üretim ve tüketim gitgide küreselleşirken ulusal egemenliğin ve kimliğin sürdürülmesi de gitgide zorlaşmaktadır (Morley ve Robins, 1995). Küreselleşme mal ve anamal dışsattımının yanı sıra, kapitalist üretim biçimini başat kılan bir toplumsal yapı dışsattımına da yönelik olarak

çalışmaktadır. Bu durumda bir yandan varıl ve yoksul kesimler arasındaki uçurum derinleşirken, diğer yandan da dünya toplumları arasındaki farklar azalmakta, belirli kalıplar içinde aynı tarz yaşam modeli dayatılmakta, tek tip kültür yaygınlaştırılmaktadır (Kiper, 2004). Benzer üretim tekniklerinin ve benzer malzemelerin kullanılarak yapıldığı küresel formlar ve biçimlerle çok katlı yapılarıyla kentler birbirine benzeyerek tek tipleşirken bir yandan da kentler, mekansal, coğrafi, kültürel, endüstriyel, yerel özellikleriyle dünya kentleri arasında farklılaşarak çekim merkezleri, cazibe merkezleriyle yeni bir kent imajı kazanma gayretindedir.

Bir şehrin imajı, insanların o şehir ile ilgili kanı, fikir ve izlenimlerinin bütünüdür. İmaj, o yer ile ilgili onlarca bilgi ve çağrışımın, sadeleştirilmiş ifadesidir. Zihnimizin, o yere ait birçok veri arasından, temel bilgiyi öne çıkarma sürecinin bir ürünüdür (İlgüner ve Asplund, 2011). Kent kimliği zamanla tarihsellikle oluşurken, kent imajı kent yönetimlerinin temelive amacı gerçekte ekonomik olan stratejik planlamalarının sonucu olarak üretilir. Kent imajı edinmek için kentlerin hedeflenen bölgeleri kentsel dönüşüm çalışmalarıyla cilalanarak yenilenirken bir yandan da bu imajla çelişen istenmeyen fotoğraf kareleri üremektedir. Küresel sisteme eklenilen kentlerde, yapılaşma hızı artarken aynı kentsel doku içerisinde, lüks binalar ile birlikte gecekonduların yan yana yer alması yeni kent kimliklerinin ve imajlarının oluşmasında istenmeyen görüntülerdir.

Bakü kenti, bir yanda köklü geçmişini yansıtan tarihi yapıları, diğer yanda yeni imajına katkıda bulunacak ikon yapıları ile küresel sisteme eklenen dünya kentleri arasında anılırken, diğer yanda bütün küreselleşen kentlerde olduğu gibi, bu yeni imaja henüz katılamamış gecekondu bölgeleriyle dikkat çekmektedir.

Petrol zengini bir kent olan Bakü'nün gece aydınlatmasıyla heyecanlanan hayatıyla kent imajı, Nazım Hikmet'in bir edebiyatçı duyarlılığı ile

"geceleyin zifiri karanlıkta

güneşli buğday tarlasıdır Bakü şehri" dizelerinde tanımladığı gibi bir yanda ışıltılı parlarken; diğer yanda, bütün küreselleşen şehirlerin ortak sorunlarından biri olan "zenginlik ve yoksulluğun, varlık ve yokluğun aynı karede bulunduğu, küreselleşen kentlerin dramatik görüntüsüolarak yer almaktadır (Resim 33-38).

Bakü Kent Kimliği, İkon Yapılar ve Küreselleşme

Resim 33.34.35. Kentin gece aydınlatmasıyla heyecanlanan hayatı

Resim 36.37.38. Kentin yeni imajına henüz katılmamış gecekondü bölgeleri

Not: Fotoğraflar aksi belirtilmedikçe yazara aittir.

KAYNAKLAR

- ADAM Robert (2008). "Globalisation and Architecture", *The Architectural Review*, February 2008, çev. Dündar, Ş.G., *Ege Mimarlık* 2008/3.
- AKSOYLU Sevin(2013). "Kentin Pazarlama Ve Markalaşmasına Yönelik Eylemlerin Turizme Etkilerinin Eskişehir Örneğinde İncelenmesi", *İdeal Kent. Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8, ss.151-156
- ANDAÇ Feridun (2011). *Geçen Zamanın İzinde Kentler*, Heyamola Yayınları, İstanbul
- ASLANOĞLU Rana. A. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Ezgi Kitabevi, Bursa, s.s.192-197
- BAUMAN Zygmunt (2014). *Küreselleşme*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 5. Baskı.
- BEARE Emma (ed.) (2009). *Görmeniz Gereken 501 Şehir*, çev. Eriş, Ç., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- BİLGİN İhsan(2012). "Neden ve Hangi Dünya Kentleri? Soluşlar, Serpilişleri, Liman Kentleri: Amsterdam, Barselona, Hamburg", (ed.) İhsan Bilgin ve İdil Erkol, *Metropol ve Mimarlık III, Liman Kentleri: Amsterdam, Barcelona, Hamburg*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 7-27.
- BİLGİN Nuri (2011). "Sosyal Düşüncede Kent Kimliği", *İdeal Kent. Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, Mayıs 2011.
- CONWAY Edmund (2015). *Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Ekonomi Fikri*, Domingo Yayınları.
- ÇETİNTAĞRA Gözde Ekşi (2011). "Kent İmajı Yaratma Sürecinde Kentsel Tasarım ve Planlamanın Sorgulanması", *İdeal Kent. Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, s.161.
- DURU Bülent ve ALKAN Ayten, (2002). *20. Yüzyıl Kenti*, İmge Kitabevi, Ankara.
- GENİŞ Şerife (2011). "Küreselleşme Kent ve Kültür", *İdeal Kent. Kent Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, ss.161.
- GIDDENS Anthony (1990). *The Consequences of Modernity*, Stanford University Press, Stanford, CA.
- GIDDENS Anthony (2012). *Modernliğin Sonuçları*, çev. Kuşdil, E., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 5. Basım.
- HADİD Zaha (2013). "Heydar Aliyev Merkezi", çev. S. Altan, *Yapı Dergisi*, sayı: 385, ss. 68-71.
- HARVEY David(1989), *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford.
- HARVEY David (1990). *Postmodernliğin Durumu*, çev. Savran, S., Metis Yayınları, İstanbul.
- İLGÜNER Muhterem ve ASPLUND Christer (2011). *Marka Şehir*, Markating Yayınları, ss.265.
- KİPER Perihan (2004). "Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekanları ve Yitirilen Kent Kimlikleri", *Planlama* 2004/4.
- LYNCH Kevin (1960). *Kent İmgesi*, çev. Başaran, İ., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.1-49.

- LYNCH Kevin (1966). "Metropol Modelleri", çev. Azizlerli, E., *Cogito*, sayı: 8: Kent ve Kültürü, ss. 97-112.
- MİKAYILOVA Mehriban ve CALILOVA Ayişa (2014). "Bakü'nün Merkezinin Mimarisinde Üslup Değişikliği", 26. *Uluslararası Yapı ve Yaşam Fuar ve Kongresi*, ss.33-43
- MORLEY David ve ROBİNS Kevin (1995). *Kimlik Mekanları*, çev. Zeybekoğlu, E., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 161-163.
- ROSSI Aldo (2006). *Şehrin Mimarisi*, çev. Gürbilek, N., Kanat Kitap, İstanbul.
- SADRİ Hüseyin ve ZEYBEKOĞLU SADRİ Sanem (2009). "(Re/De) Constructions of City and Society: Transitions From Soviet To Post-Soviet Era in Bakü City", *International Congress Livenarch IV, Proceedings Volume II*, KTÜ, July 09-11 2009, KTÜ, Trabzon, ss.435-447.
- SCHUBERT Dirk (2012). "Barselona-Hamburg: Yerel Özellikler ve Global Talepler Arasında Yapısal Dönüşüm İçindeki Liman Kentleri", çev. Albayrak, Ö., (ed.) İhsan Bilgin ve İdil Erkol, *Metropol ve Mimarlık III, Liman Kentleri: Amsterdam, Barcelona, Hamburg*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 105-125.
- STEGER Manfred B. (2013). *Küreselleşme*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara
- ŞENGÜL Tarık (2000). "Sosyal Adalet, Kent Mekanı ve Küreselleşme", 3. *Bin Yılda Şehirler: Küreselleşme, Mekan-Planlama, Dünya Şehircilik Günü, 23. Kollokyumu*, 8-10 Kasım 1999, (ed.) Dinçer, İ., YTÜ, İstanbul.
- TEKELİ İlhan (2009). *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 84-87.
- TOMLINSON John (2013). *Küreselleşme ve Kültür*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- OKTAY Derya (2011). "Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış", *İdeal Kent. Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3.
- ÖNCÜ Ayşe ve WEYLAND Petra (2007). *Mekan, Kültür ve İktidar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZERK G. Birol. ve YÜKSEKLİ B. Akgün (2011). "Küresel Kent, Kentsel Markalaşma ve Yok-Mekan İlişkileri", *İdeal Kent. Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, ss.82-93
- URRY John (1995). *Mekanları Tüketmek*, çev. Ögdül, R. G., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ÜÇOĞLU Murat (2015). "Neoliberalizm Kent Alanlarında Neden Yoksulluğa İhtiyaç Duymaktadır? *İdeal Kent. Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, ss.47.

İnternet Kaynakları

- URL-1. Google Earth uydu görüntüsü, Son erişim Ocak 2014
- URL-2. http://azerbaijans.com/content_432_tr.html, Son erişim Ocak 2014
- URL-3. <http://www.tasarimdergisi.com/etkinlik.php?id=582>, Son erişim Ocak 2014
- URL-4. <http://www.panoramio.com/photo/72499917/stats>, Fotoğraf Kaynağı: Niyaz Najafov

Nihan Canbakal Ataođlu

URL5.[http://www.diainsaat.com/projelerdetay.asp?LanguageID=1&cid=77
&id=80](http://www.diainsaat.com/projelerdetay.asp?LanguageID=1&cid=77&id=80), Son erişim Ocak 2014

URL-6. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bak%C3%BC>